

УДК 327(477:061.1ЄС+1-622НАТО)(075.8)

Г54

Колектив авторів:

І.С. Погорелова (кер. авт. кол.), канд. іст. наук, доцент (тема 1);
В. А. Гапоненко, доктор політ. наук, професор (тема 3); **Ю. В. Лисенко**, канд. політ. наук, доцент (тема 7); **Н. А. Мордзинська**, канд. політ. наук, доцент (тема 2);
О. М. Науменко, канд. політ. наук, доцент (тема 5); **Т. М. Ніколаєва**, канд. іст. наук, доцент, професор кафедри (тема 8); **С. А. Піддубний**, канд. політ. наук, доцент (тема 6);
В. А. Рихлік, канд. політ. наук, доцент (тема 4); **О. С. Топчій**, канд. іст. наук, старш. викладач (тема 7); **Н. В. Чубур**, канд. пед. наук, доцент (тема 4).

Рецензенти:

М. А. Остапенко, доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
(Український державний університет імені Михайла Драгоманова)
І. А. Тукаленко, кандидат філософських наук, доцент кафедри політології
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
О. І. Циркун, в.о. завідувача кафедри
іноземних мов та міжкультурної комунікації
(Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

*Рекомендовано Науково-методичною радою
Київського національного університету імені Вадима Гетьмана
Протокол від 25.06.2026 р. № 11*

Г54 **Глобальна та євроатлантична політика** [Електронний ресурс]: навчальний посібник. / За заг. ред. І.С. Погорелової. [І.С. Погорелова, В.А. Гапоненко, Ю.В. Лисенко, Н.А. Мордзинська, О.М. Науменко, Т.М. Ніколаєва, С.А. Піддубний, В.А. Рихлік, О.С. Топчій, Н.В. Чубур]. Київ: КНЕУ, 2026. 280 с.
ISBN 978-966-926-611-8

У навчальному посібнику висвітлено теоретико-методологічні засади глобальної та євроатлантичної політики, особливості функціонування і трансформації сучасної міжнародної системи, ключові виклики, ризики та тенденції світового розвитку. Особливу увагу приділено інтеграційним процесам у межах Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору (НАТО), а також ролі та місцю України у сучасному глобальному й євроатлантичному політичному просторі.

Посібник поєднує теоретичний матеріал з аналізом актуальних міжнародно-політичних процесів і спрямований на формування системного розуміння глобальної та євроатлантичної політики, а також компетентностей щодо аналізу й оцінювання сучасних міжнародних процесів.

Для здобувачів вищої освіти, викладачів, науковців, фахівців у сфері політичних наук і міжнародних відносин та усіх, хто цікавиться проблематикою глобальної та євроатлантичної політики.

УДК 327(477:061.1ЄС+1-622НАТО)(075.8)

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ заборонено*

© І. С. Погорелова, В. А. Гапоненко,
Ю. В. Лисенко та ін., 2026
© КНЕУ, 2026

ISBN 978-966-926-611-8

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ (І.С. Позгорєлова)	7
ТЕМА 2. ЕВОЛЮЦІЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ВІД ВЕСТФАЛЬСЬКОЇ СИСТЕМИ ДО СУЧАСНОСТІ (Н.А. Мордзинська).	37
ТЕМА 3. СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК ТА ІНСТРУМЕНТИ ГЛОБАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ (В.А. Гапоненко)	80
ТЕМА 4. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ (В.А. Рихлік, Н.В. Чубур)	98
ТЕМА 5. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГЛОБАЛЬНУ ПОЛІТИКУ (О.М. Науменко)	151
ТЕМА 6. СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (С.А. Піддубний)	167
ТЕМА 7. НАТО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ГЛОБАЛЬНІ І РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ (Ю.В. Лисенко, О.С. Топчій)	201
ТЕМА 8. УКРАЇНА В ГЛОБАЛЬНІЙ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ (Т.М. Ніколаєва)	231

Тема 7

НАТО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ГЛОБАЛЬНІ І РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

(Ю.В. Лисенко, О.С. Топчий)

Вивчивши матеріали теми здобувач знатиме: основні етапи еволюції стратегічних концепцій НАТО від часів холодної війни до сьогодення; сутність і зміст ключових стратегічних концепцій Альянсу; глобальний і регіональний виміри впливу Альянсу; сутність трансатлантичного зв'язку, проблему несення «тягаря» (оборонних зобов'язань) та роль інституційної пам'яті НАТО; особливості ядерної політики та стратегічного стримування Альянсу; регіональні особливості політики НАТО.

Після опанування матеріалів теми здобувач вмітиме: аналізувати еволюцію стратегічних концепцій НАТО та визначати ключові парадигмальні зміни; пояснювати причини переходу від стратегії «оборони через відвоювання» до стратегії «стримування через позбавлення можливостей»; оцінювати глобальний вплив НАТО на архітектуру безпеки в умовах багатополярного світу; характеризувати регіональну політику Альянсу в ключових макрорегіонах Європи; застосовувати отримані знання для аналізу актуальних безпекових процесів у Євроатлантичному просторі та Індо-Тихоокеанському регіоні

Навчальні питання

7.1. Еволюція стратегічних концепцій НАТО: від оборони територій до проектування стабільності

7.2. Глобальний вимір впливу НАТО: формування архітектури багатополярного світу

7.3. Регіональні виміри політики НАТО в контексті геополітичних змін

7.1. Еволюція стратегічних концепцій НАТО: від оборони територій до проектування стабільності

У сучасних умовах вплив НАТО на глобальні та регіональні процеси визначається не лише військовою потужністю, а й здатністю до ефективної стратегічної комунікації, легітимізації рішень у демократичних суспільствах та послідовної гармонізації оборонних стандартів держав-членів, що зумовлює важливість вивчення публічної політики Альянсу.

Аналізуючи впливи НАТО на сучасні глобальні політичні процеси, слід поєднати кілька комплементарних парадигм теорії міжнародних відносин. З одної сторони, позиції неореалізму (в інваріантах Дж. Міршаймера та К. Вольца) дозволяють пояснити активність Організації через призму рівноваги сил, стримування автократів, потенційних агресорів і відповіді на недовозначні воєнні виклики на східному й південному флангах НАТО.

Відповідно до структурного реалізму Кеннета Вольца, міжнародна система залишається анархічною, а держави змушені дбати про власну безпеку через механізми балансування сил. НАТО у цьому контексті розглядається як інструмент зовнішнього балансування, де сукупний військовий потенціал держав-членів створює непереборний бар'єр для потенційного агресора. Логіку поведінки автократій або ревізіоністів (наприклад, РФ) допомагає пояснити теорія наступального реалізму Джона Міршаймера. Авторитарні режими ставлять за мету відновлення колишнього впливу або регіональну гегемонію та сприймають розширення Альянсу як загрозу власній сфері впливу та безпеці. Неореалістичний підхід дає змогу оцінити жорстку силу (hard power) Альянсу, розгортання передової присутності та ядерне стримування як раціональну відповідь на зміну балансу спроможностей у Східній Європі.

З іншої сторони, щоб не допустити редукціонізму, аналіз можна доповнити теорією неоліберального інституціоналізму американського академіка Роберта Когейна, що викладена в його фундаментальній праці "Після Гегемонії" (After Hegemony, 1984). Це теоретичне поєднання дає змогу зрозуміти, як НАТО здатне поєднувати жорстку логіку силової рівноваги з інституційними механізмами співпраці в сфері міжнародних відносин та світової політики.

Р. Когейн стверджував, що міжнародні інститути здатні знижувати трансакційні витрати між державами, забезпечувати ви-

сокий рівень прозорості, обміну інформацією та зменшувати недовіру навіть за умов відсутності світового уряду. З точки зору такого підходу можна стверджувати, що Альянс є глибоко інтегрованим міжнародним інститутом, а не простим прикладом класичного військового союзу який після зникнення спільної загрози розпадається. Режим тривалої, перманентної взаємодії в межах НАТО ґрунтується на спільних цивільних та військових структурах, роботі комітетів та різноманітних комісій, зрозумілим процедурам ухвалення рішень на основі консенсусу. Ці взаємодії пережили завершення біполярного протистояння і продовжують ефективно функціонувати, трансформуючи егоїстичні інтереси окремих держав у колективні безпекові блага.

Рационально буде вдатися до ретроспективного аналізу та коротко розглянути видозміни та трансформації, що їх зазнала організація після закінчення “холодної війни” та розпаду біполярної системи. На сьогоднішній день Організація Північноатлантичного Договору (НАТО) є найпотужнішою та найвпливовішою міжнародною організацією в сфері безпеки на планеті. Військово-політичний союз 32 держав (станом на червень 2026 р.) нараховує понад 75-річну історію та пройшов різні етапи свого розвитку та розширення. Пройдений історичний шлях демонструє унікальну здатність адаптації до вимог часу та реальної політичної та безпекової ситуації: від початкового об’єднання 12 держав-засновниць в 1949 році до впливової трансконтинентальної структури, котра після набуття членства в Альянсі Фінляндією та Швецією де-факто перетворила Балтійське море на внутрішнє море НАТО, що мало своїм наслідком суттєве зміщення геостратегічного балансу на півночі Європи.

Поточні докорінні зміни системи міжнародних відносин супроводжується кардинальною реконструкцією світової архітектури безпеки, де ключовим стабілізуючим фактором є саме Організація Північноатлантичного договору. Альянс протягом періоду свого існування став структурою, що формує стійкі режими колективної поведінки та накопичує інституційну пам’ять - особливу перевагу, що полягає у внутрішній спадкоємності, наступності, яка є дієвим інструментом для адаптації євроатлантичною спільнотою свого історичного досвіду для протистояння кризам та новітнім викликам гібридного характеру.

В даному випадку під інституційною пам’яттю мається на увазі інтегрований комплекс доктринальних положень, стандартизованих процедур (STANAG), досвіду спільного командування (на базі штаб-квартири Верховного головнокомандувача Об’єд-

наних збройних сил НАТО в Європі – SHAPE) та культури консенсусного прийняття рішень, на формування яких пішло не одне десятиліття. Ця пам'ять дозволяє Альянсу уникати паралічу ухвалення рішень під час раптових криз, оскільки базові алгоритми взаємодії та логістичного забезпечення вже визначені, розроблені та протестовані під час великої кількості навчань та готові до негайного розгортання.

Необхідність перегляду ролі Альянсу продиктована надзвичайним рівнем загостренням геополітичного суперництва, кризою двосторонніх безпекових угод та поверненням, вперше з часів закінчення Другої світової, в Європу повномасштабної конвенційної війни високої інтенсивності. В цих умовах НАТО виступає не лише як оборонний союз держав, а як комплексний, багаторівневий інститут політико-правового узгодження інтересів, який напрому екстраполює стабільність (або стримує агресію авторитарних режимів) на регіональному та глобальному рівнях.

НАТО слід розглядати не просто як військово-політичний союз, а як інститут, що зазнає динамічних змін та створює глобальний і регіональний порядок денний у багатьох сферах.

Еволюція стратегічних концепцій, тобто зміни стратегічного планування НАТО є прикладом як інституційно видозмінюється та пристосовується глобальна організація до динамічних змін та викликів світової політики та економіки.

Стратегічні концепції Альянсу – це фундаментальні доктринальні документи публічної політики, котрі засвідчують актуальну ідентичність Організації, окреслюють ключові виклики та визначають напрямки застосування військових і політичних засобів на стратегічну перспективу. Дослідження цих документів з точки зору ретроспективи відображає складний та насичений шлях інституційного становлення, кристалізації основної структури Альянсу, непростий розвиток від жорсткої біполярної конфронтації часів «холодної війни» до парадигми «проектування стабільності» поза традиційної сфери впливу (*out-of-area*), і, зрештою, до актуального поєднання територіальної оборони з протидією гібридним викликам.

Для того щоб детальніше зрозуміти цей шлях змін та адаптації, слід згадати, що в часи Холодної війни стратегічні концепції НАТО мали здебільшого закритий, секретний характер і концентрувались на прямій військовій протидії СРСР, його союзникам та країнам Варшавського договору. Вони пройшли шлях від концепції «масованої відплати» (*Massive Retaliation*) 1950-х років, котра спиралась на ядерний арсенал США, до концепції «гнучко-

го реагування» (Flexible Response) 1967 року, що передбачала збалансоване використання як ядерних, так і конвенційних сил залежно від масштабу ворожої агресії. Згодом ці важливі документи, під впливом глобальних подій історії XX ст. стали надбанням громадськості, перетворившись на засоби стратегічної комунікації із зовнішнім світом.

На початку 1990-х років, після краху СРСР та розпуску Організації Варшавського договору, НАТО постало перед гострою дилемою виправдання, легітимації своєї подальшої діяльності. Західна академічні кола того періоду активно дискутували стосовно доцільності існування євроатлантичних структур, які, як тоді видавалось, перемогли та втратили свого головного ворога, екзистенційного суперника. Однак інституційна пам'ять та закладений у її основу механізм політичних консультацій дозволили Альянсу розпочати глибоку внутрішню реконструкцію. Перехід від концепції «стримування на передових рубежах» до «кризового регулювання» і «безпекового партнерства» відображений у Стратегічній концепції 1991 (Рим) та 1999 (Вашингтон) років. НАТО взяло на себе обов'язки колективного миротворця на Балканах (операції у Боснії і Герцеговині, Косові), що позначило вихід НАТО на глобальний рівень як засобу забезпечення дотримання міжнародного права та захисту прав людини.

Даний етап засвідчив здатність Альянсу діяти не тільки як статичний оборонний щит, а й як активний суб'єкт гуманітарного втручання та кризового менеджменту. Однак відсутність окремого, санкціонованого дозволу на операцію в Косові (Allied Force) з боку Ради Безпеки ООН спричинила гострі міжнародно-правові дискусії та змусила Альянс ґрунтовно переглянути та доопрацювати власні механізми легітимації своєї політики.

Наступною визначально віхою еволюції доктринальних підходів стала *Стратегічна концепція 2010 року (Лісабон)*, що була прийнята в умовах відносної стабільності та спроб вибудувати стратегічне партнерство з Російською Федерацією. Цей документ визначав три головні завдання НАТО: 1) принцип колективної оборони (відповідно до 5 Статті Вашингтонського договору); 2) кризове регулювання; 3) безпекове співробітництво. У 2010 році РФ сприймалася як потенційний партнер, а не виклик чи загроза. І це після російської агресії проти суверенної Грузії в 2008 році. Натомість основними викликами вважалися міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового ураження, кібератаки та міжнародне піратство. Даний етап публічної політики НАТО характеризувався зосередженням на *експедиційних операціях* (місія ISAF

в Афганістані, наприклад) та залученні до різноманітних форм партнерства широкого кола третіх країн.

Альянс поступово перетворився у глобальний безпековий хаб, де військова взаємодія відбувається з партнерами не залежно від локації: від Японії та Австралії до держав Середземноморського регіону. Оскільки головний фокус зосереджувався на «боротбі на віддалених підступах», то наслідком було певне зниження уваги до розвитку важкого конвенційного озброєння на європейському континенті та секвестрування військових бюджетів переважної більшості європейських членів Альянсу.

Однак російська політика ревізйонізму, що мала своє практичне втілення в агресії проти Грузії (2008 р.), анексії Криму та початку війни на сході України (2014 р.), засвідчила концептуальну вразливість Лісабонської доктрини 2010 року. Розпочався складний процес «прощання з ілюзіями» можливого партнерства Організації з авторитарними режимами. Впродовж 2014–2021 років, згідно з ухваленими документами на самітах в Уельсі, Варшаві та Брюсселі, Альянс здійснив плавне доктринальне повернення до задач спільної оборони.

На *Уельському саміті* (2014 р.) було затверджено План дій щодо забезпечення готовності (Readiness Action Plan) та створено Об'єднану оперативно-тактичну групу підвищеної готовності (VJTF), що отримала назву «вістря списа» НАТО. На *Варшавському саміті* (2016 р.) схвалили надзвичайно важливе історичне рішення про розгортання чотирьох багатонаціональних батальйонних груп передової присутності в Литві, Латвії, Естонії та Польщі. Такі дії позначили певний перехід від голосних декларацій про стримання та дотримання зобов'язань до реальної присутності військ союзників на критичних напрямках, втілюючи тактику «розтяжки» (tripwire), коли агресія проти однієї з країн Балтії невідворотно означає атаку на військовослужбовців США, Великої Британії або Німеччини, гарантуючи миттєве залучення усіх учасників Альянсу у протистояння та опір.

Кардинальний зсув парадигми безпеки було задекларовано у Стратегічній концепції НАТО 2022 року, ухваленій на *Мадридському саміті* на фоні початку неспровокованої повномасштабної агресії РФ проти України. Мадридська концепція є документом нової геополітичної реальності, який показує здатність інституційної пам'яті Альянсу залучати випробовані часом механізми стримування, адаптуючи їх до сучасного високотехнологічного протиборства та конкуренції першої чверті XXI століття.

Мадридський документ однозначно проголосив відмову від оптимістичного інституціоналізму останньої декади ХХ ст. Детермінація РФ як «прямої загрози» повернуло Альянс до його першочергового завдання – недопущення порушення територіальної цілісності країн-учасниць. Разом з тим у публічній політиці вперше було артикульовано появу “китайського фактору”. Автори концепції вперше констатували, що намагання Китаю взяти “під ефективний контроль” критичну інфраструктуру, ключові логістичні вузли та ланцюги постачання, разом з поєднанням стратегічного партнерства між Пекіном та Москвою, кидає прямий та недвозначний виклик існуючому ліберальному порядку, демонструє міжнародну архітектуру безпеки.

В Мадридській декларації зазначається, що системні виклики з боку Китаю включають космічну, кібернетичну, економічну царини та намагання підірвати заснований на правилах існуючий міжнародний порядок. Даний факт засвідчує, що не зважаючи на те, що формально зона відповідальності НАТО й визначається євроатлантичний простір однак стратегічний горизонт Організації перетворюється на глобальний, фіксуючи нерозривність безпеки в Євроатлантиці з безпекою в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Ще одним важливим моментом сучасного доктринального розвитку є протидія гібридним загрозам. Інституційна пам’ять Альянсу поповнилася усвідомленням того факту, що сучасна війна ведеться не тільки класичними, конвенційними, кінетичними (збройними) способами. Стратегічні концепції останнього десятиліття надають великого значення та важливості саме стійкості (resilience) державних інституцій, безпеці підводних комунікацій, протидії дезінформації та залученню штучного інтелекту (ШІ) до виконання військових цілей.

Поняття стійкості, закріплене у Статті 3 Вашингтонського договору, отримало нове наповнення. НАТО розробило Сім базових вимог до стійкості громадського сектору (Seven Baseline Requirements for National Resilience), які включають забезпечення безперервності урядування, стійкості енергопостачання, спроможності справлятися з неконтрольованим переміщенням людей, а також надійність цивільних систем зв’язку та транспорту. Захист магістралей критичної підводної інфраструктури (магістральних газопроводів, кабелів зв’язку на дні Північного та Балтійського морів) став одним із пріоритетних завдань Морського командування НАТО, оскільки їх пошкодження здатне паралізувати економіку цілих регіонів без застосування жодного солдата з боку супротивника.

Публічна політика НАТО зараз фокусується на тому, щоб спонукати уряди держав-членів направити зусилля та інвестиції не тільки у розвиток конвенційного озброєння класичних типів та видів, а, насамперед, у типи і види озброєнь нового покоління, зокрема дрони, у посилення енергетичної незалежності національних економік від постачання енергетичних ресурсів автократіями, зрештою у кіберзахист. Яскравою ілюстрацією такої тенденції є створення Центру інновацій DIANA (Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic), а також Інноваційного фонду НАТО обсягом в 1 мільярд євро. НАТО намагається втримати певну технологічну перевагу шляхом капіталовкладень та залучення фінансування стартапів у сферах квантових обчислень, виробництва безпілотників, біотехнологій, гіперзвукових систем та автономних апаратів, розуміючи, що майбутнє безпеки вирішується на перетині цивільної та військової наук.

Отже, еволюція стратегічних концепцій НАТО зазнала значних змін та продемонструвала циклічний характер інституційного становлення. Альянс пройшов шлях від локальної оборони часів «холодної війни» через глобальне миротворче проєктування сили та екстраполяцію впливу на початку XXI ст. до конструювання інтегрованої системи захисту, що увібрала в себе класичне конвенційне стримування на кордонах з набором гнучкого інструментарію ефективної протидії гібридним, кібернетичним та когнітивним викликам сучасності.

НАТО підтвердило власний статус не лише як військового альянсу, а як життєздатної, адаптивної та гнучкої політико-правової структури чия інституційна пам'ять та здатність до адекватних змін, відповідно умов сучасної публічної політики, дають підстави для обережного оптимізму щодо здатності блоку протистояти новим загрозам у XXI столітті.

7.2. Глобальний вимір впливу НАТО: формування архітектури багатопольярного світу

Глобальний вимір політико-правового та військового впливу Північноатлантичного альянсу у XXI столітті детермінується його поступовим перетворення з регіонального (євроатлантичного) союзу в центральну вісь, навколо якої формується архітектура стримування ревізіоністських намірів авторитарних режимів. В умовах деструкції колишньої системи стратегічної стабільності

та очевидного транзиту до багатополярного або поліцентричного світоустрою, НАТО виконує функцію інституційного стабілізатора. Публічна політика та геостратегічна активність Альянсу на глобальному рівні розгортаються через три взаємопов'язані виміри: зміцнення трансатлантичного зв'язку (вісь США – ЄС), розбудову мережі глобальних партнерств (зокрема в Індо-Тихоокеанському регіоні) та підтримання режиму стратегічного ядерного стримування. Ця тривимірна матриця дозволяє Альянсу не просто реагувати на безпосередні кінетичні загрози, а превентивно конструювати безпековий ландшафт, нівелюючи спроби ревізійоністських режимів переписати засадничі принципи міжнародного права, закріплені в Статуті ООН.

Трансатлантичний зв'язок як вісь глобальної політики та проблема розподілу «тягаря». Трансатлантичний зв'язок (Transatlantic Link) є наріжним каменем, основою інституційної стійкості та спроможності НАТО та його здатності екстраполювати силу і вплив на глобальні політичні процеси. Саме він цементує стратегічну єдність Північної Америки та Західної і Центральної Європи. Через призму неоліберального інституціоналізму, ця єдність виступає не просто декларацією спільних цінностей, бачень, цілей, а є унікальним та дієвим механізмом з узгодження спільної безпекової політики та інвестицій в національні економіки названих глобальних регіонів.

В рамках такого підходу трансатлантичний зв'язок функціонує як суперструктура, що нівелює політичні ризики для іноземних інвестицій, узгоджує оборонно-промислові стандарти на обох континентах та будує спільний технологічний простір. Це перетворює Альянс на унікальне місце, де військова сумісність (interoperability) виступає прискорювачом науково-технічної та економічної інтеграції.

Однак, асиметрія оборонних потенціалів тривалий час нависала над внутрішньою динамікою трансатлантичних відносин. З часом, під час політичних дискусій гостро постала проблема «розподілу тягаря», так званого *burden-sharing*. Зміст цієї інституційної кризи полягала в тому, що Сполучені Штати Америки десятиліттями фінансували левову частку воєнних витрат, військового бюджету Альянсу та забезпечували надання «парасольки безпеки» європейським союзникам, які, натомість, вдалися до оптимізації власних оборонних витрат, а звільнені ресурси перенаправили на фінансування соціально-економічних програм. Це явище в англomовній політичній науці отримало назву *free-rider problem* або буквальний переклад українською «проблема безко-

штовного вершника». Але більш поширеною стала інша назва цього явища – «проблема безбілетника». Сутність цієї теорії полягає в тому, що учасники певної групи або значно більшої спільноти користуються спільними благами, надбанням, ресурсами ін. не докладаючи власних зусиль до їх створення і формування. В контексті НАТО ця проблема, як зазначалось вище, виникала через те, що безпека країн-учасниць є спільним благом (non-excludable and non-rivalrous public good).

Відповідно, окремі держави в рамках Альянсу очікуючи колективного захисту в рамках 5-ї статті (напад на одного означає напад на всіх) покладались на те, що більші країни зокрема у першу чергу США забезпечуватимуть левову частку витрат на утримання і забезпечення функціонування НАТО. Через це в окремих політичних дискусіях колективну Європу іноді називали «континентом безбілетників», хоча актуальні події сьогодення спонукають країни суттєво переглядати власні оборонні бюджети та посилювати національні армії. Хронічне недофінансування оборонних бюджетів призвело до значного пониження боєготовності багатьох європейських армій, що проявилось у критичних проблемах із боєготовністю важкої техніки, дефіцитом артилерійських боєприпасів та відсутністю розвиненої логістичної інфраструктури для швидкого перекидання військ (так званого «Військового Шенгену»).

Поворотною точкою у публічній політиці НАТО щодо даної диспропорції став саміт 2014 року в Уельсі, на якому було задекларовано зобов'язання держав-членів протягом найближчої декади (до 2024 року) довести свої національні військові витрати до мінімального рівня у 2 % від ВВП, причому не менше 20 % від цієї суми повинні були направлятися на закупівлю нового озброєння та науково-дослідні дослідження та розробки. Уельська декларація (Wales Summit Declaration) створила чіткий план дій, що перетворив абстрактні моральні зобов'язання на осяжні, вимірювані та щорічно контрольовані національні показники.

Подальшого розвитку дана тенденція набула за каденції чинного Президента США Дональда Трампа. Спостерігається певний перехід Америки в галузі колективної безпеки в рамках Альянсу від автоматичних гарантій до так званого «гнучкого реалізму» за яким глобальний лідер продовжує залишатись гарантом безпеки країн-учасниць, але разом з тим вимагають від них більшої участі у своєму захисті, насамперед у Європі. Такий підхід демістифікував безпекові гарантії Вашингтона, зробивши їх прямо залежними від національного внеску кожної столиці. Це проявляється у вимо-

зі збільшення витрат на фінансування власної оборони (2% від ВВП), скороченні американської військової присутності на європейському континенті та певної двоїстості у підходах американського істеблішменту щодо своїх безпекових зобов'язань за кордоном. Так, частина американських еліт та суспільства дотримується принципів «нового ізоляціонізму», що втілюється у вимогах зосередитись на власній, американській безпеці та скоротити до мінімуму оборонні зобов'язання на зовнішньополітичній арені. Яскравим проявом таких тенденцій стала National Defense Strategy (Національна оборонна стратегія) 2026 року в якій головними пріоритетами Вашингтона проголошується захист власної території та стримування Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні. Європа розглядається як зріла та самодостатня сила, яка повинна взяти на себе тягар власної оборони. У цьому визначальному документі 2026 року проголошено підхід, що отримав назву «розділених театрів воєнних дій». Відповідно до нього Америка залишає за собою опцію глобального стратегічного нагляду та високотехнологічного стримування в Азії натомість європейські союзники повинні самостійно побудувати перший і другий ешелони конвенційного стримування в Європі.

Стрімко пришвидшила даний процес неспровокована агресія РФ проти України в лютому 2022 році, перевівши правило 2 % з розряду бажаного орієнтира у категорію жорсткого інституційного імперативу та життєвої необхідності. Завдяки послідовному тиску в рамках публічних комунікацій Альянсу та чіткому усвідомленню глобального характеру викликів, станом на середину 2020-х років абсолютна більшість європейських держав-членів пододала цей поріг. Однак на рівні дискусій обговорювались і більші стандарти. Так, окремі експерти говорять про збільшення базового мінімуму оборонних витрат до 2.5 % або навіть 3 % від ВВП оскільки поточний рівень мілітаризації ймовірних противників Альянсу вимагають зовсім інших масштабів фінансування оборонно-промислового комплексу. Тому такі держави, як Польща та країни Балтії, задекларували власні витрати на рівні 3–4 % від ВВП. До прикладу Варшава за 2025–2026 роках вийшла на безпрецедентний рівень оборонних витрат, що спрямовані на грандіозне переозброєння власної армії (закупівлю танків Abrams та K2, артилерійських систем K9, винищувачів F-35), що фактично перетворить Збройні сили Польщі на найбільш потужну сухопутну конвенційну силу НАТО в Європі.

Цей факт засвідчив глибоку трансформацію інституційної пам'яті європейських еліт: ілюзії залишилися у минулому, а без-

пека перестала сприйматися як безумовна даність, як безкоштовне благо. Натомість прийшло серйозне усвідомлення, що за неї треба платити і її слід розглядати в контексті значних, системних, адресних і довгострокових національних інвестицій які, безумовно, принесуть свої дивіденди у вигляді тривалого миру в тій чи іншій країні, що напряму позитивним чином вплине на економіки.

Глобальні партнерства НАТО та Індो-Тихоокеанський вектор. Проявом впливу НАТО на загальну архітектуру багатопольного світу можна вважати діяльність спрямовану на розширення його традиційних географічних горизонтів та вихід з усталеної зони відповідальності з метою екстраполяції своєї геополітичної ваги. З огляду на це Індо-Тихоокеанський регіон став найбільш динамічним і стратегічно важливим напрямом публічної політики Альянсу. Об'єктивно та неупереджено проаналізувавши актуальні, поточні тенденції глобальної політики можемо констатувати формування масштабного протистояння між євроатлантичною спільнотою і так званим «Глобальним Півднем», куди зараховують Китай, Росію, Іран та Північну Корею. Ці країни здійснюють скоординований тиск на світову систему міжнародних відносин та політики. Так, Москва розв'язала агресивну масштабну війну проти України на європейському континенті, Пхеньян здійснює постачання боєприпасів та балістичних ракет для продовження цієї війни, Тегеран надає ударні БПЛА та технології їх виробництва, а Пекін, офіційно дистанціюючись від РФ все ж постачає їй компоненти подвійного призначення, які активно використовує російське ВПК та, водночас, нарощує флот, інші складові, сили та засоби для ймовірної агресії проти Тайваню.

Як протидію цьому, НАТО вибудовує мережу так званих «глобальних партнерств» (Partners globals). Тобто, це країни поза межами Євроатлантичного регіону які постійно взаємодіють та співпрацюють з Альянсом з широкого кола питань (кіберзахист та новітні технології, морська безпека, гуманітарні операції та миротворчі місії та ін.). Однак не можуть стати повноправними членами Організації. До числа таких країн, до прикладу, належать Австралія, Північна Корея, Японія, Нова Зеландія та ін.

Залучення саме цих чотирьох ключових партнерів у регіоні - Японії, Південної Кореї (Республіки Корея), Австралії та Нової Зеландії (формат AP4) до активної співпраці відображає розуміння взаємозалежності та невідривності безпеки в Європі та безпека в Азії.

Японія та Південна Корея дедалі тісніше інтегруються в інституційні структури НАТО через участь у спільних кіберна-

вчаннях (на базі Центру НАТО з питань кіберзахисту в Таллінні) та програми технологічної сумісності. Важко переоцінити важливість такого партнерства для Сеула та Токіо з огляду на пряму загрозу цим країнам з боку ядерної КНДР та агресивного домінування Китаю в Східнокитайському морі відповідно. Зі свого боку Південна Корея ділиться з Альянсом своїми досягненнями у галузі мікроелектроніки, робототехніки та систем ППО/ПРО. Натомість Японія має унікальний досвід моніторингу військової активності комуністичного Китаю.

Натомість Австралія, тісно співпрацюючи з Альянсом, виступає своєрідним тихоокеанським якорем безпеки і тісно взаємодіє з НАТО в питаннях захисту морської логістики, торговельних шляхів та протидії прихованій експансії Китаю в Океанії. Офіційна Канберра та Брюссель обмінюються досвідом стосовно протидії зовнішньому втручання, захисту виборчих систем від інформаційних впливів та дезінформації з боку ворожих країн та структур, а також здійснюють заходи з диверсифікації логістики рідкоземельних металів, які є незамінними для сучасного військового виробництва країн Заходу.

Зазначений аспект впливу Організації Північноатлантичного Договору на *Індо-Тихоокеанський регіон* не може не викликати різко негативної реакції комуністичного Китаю та Москви які звинувачують Альянс у спробах створити «азійське НАТО». Втім, з позиції публічної політики Організації, йдеться не про розширення військової присутності як такої, а про формування нормативно-правового союзу демократій, який буде спроможний захистити безпеку судноплавства (зокрема у Південнокитайському морі) та стійкість глобальних ланцюгів постачання та логістики. Локальні безпекові ініціативи на кшталт тристороннього пакту AUKUS (США, Велика Британія, Австралія) та чотиристороннього діалогу QUAD (США, Японія, Австралія, Індія) у поєднанні з співпрацею з НАТО дозволяють Альянсу реалізовувати концепцію «інтегрованого стримування» (*integrated deterrence*), в рамках якої класичні військові засоби поєднуються з фінансовим моніторингом, економічними санкціями та технологічним ембарго, створюючи значні перепони для поширення впливу чи навіть агресії з боку авторитарних режимів.

Роль НАТО у підтримці стратегічної стабільності та ядерного стримування.

Не дивлячись на стрімкий розвиток кібернетичних, інформаційних та гібридних методів протистояння, ядерна зброя є найвищою гарантією безпеки та ключовим елементом стримування в

епоху багатополярності. НАТО за своєю сутністю є ядерним альянсом, чий потенціал стримування спирається на стратегічні сили трьох його членів: Великої Британії, США та Франції. При цьому Франція у питанні прийняття рішення щодо застосування власних ядерних сил, зберігає повний національний суверенітет. Право використовувати ядерну зброю належить виключно Президенту Франції. Жодного «спільного користування» не передбачено – контроль залишається виключно французьким. Свій ядерний арсенал розглядається лише як засіб стримування, запобігання війні, а не як інструмент наступальної війни, залякування або безпосереднього ведення бойових дій. Франція відкидає концепцію «обмеженої ядерної війни».

Ця специфічна доктрина, що увійшла в історію французька концепція стримування (*dissuasion*), опирається на так звану стратегію «стримування слабким сильним» (*dissuasion du faible au fort*). Її зміст полягає у тому, що навіть відносно малий національний ядерний арсенал (основу якого сьогодні складають стратегічні підводні ракетноносії класу *Triomphant* із ракетами *M51* та крилаті ракети повітряного базування *ASMPA* на винищувачах *Rafale*) здатний завдати ймовірному противнику шкоди, яка нівелює будь які переваги від його агресії. Національний суверенітет Парижа у цьому питанні, а відтак певна невідомість, непередбачуваність створює додаткову невизначеність для ймовірного, потенційного супротивника оскільки відсутня впевненість, що навіть непослідовність США або певні внутрішньополітичні події у Вашингтоні зможуть зупинити застосування ядерної зброї Європою.

Група ядерного планування (*Nuclear Planning Group – NPG*) забезпечує вплив НАТО як структури на глобальні процеси у даній. Групу ядерного планування здійснює розробку спільної ядерної політики Альянсу та програму Ядерного обміну (*Nuclear Sharing*). Як уже зазначалось щодо французького національного суверенітету над власною ядерною зброєю то в цьому контексті ця країна принципово не бере участі в роботі *NPG*, що зайвий раз демонструє диверсифікований та багаторівневий характер ядерної архітектури Організації Північноатлантичного договору.

В межах названої програми тактична ядерна зброя США, зокрема авіабомби *B61*, базується на території кількох європейських країн-учасниць Альянсу (Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди, Туреччина), а відповідні ВПС кожної з цих країн мають на озброєнні спеціально обладнані літаки подвійного призначення (на кшталт *F-35*). На основі зазначеного, НАТО проводить системні

навчання, на кшталт Steadfast Noon де відпрацьовують застосування ядерного озброєння. Даний тип «ядерного шерингу» (nuclear sharing) перебуває під пильним контролем відповідних структур та детально опрацьований з точки зору процедур. Так, у мирний час всі боеголовки перебувають під охороною та технічним обслуговуванням військовослужбовців США (спеціальних ескадрилей обслуговування боєприпасів – MUNSS), і тільки у випадку початку повномасштабної війни, якщо прийняте узгоджене, консенсусне рішення всіма членами Альянсу і за наявності адресного наказу діючого Президента США, коди активації надаються країні-господарю бази для безпосереднього застосування.

В ситуації, коли Росія вдається до регулярного шантажу ядерною зброєю та фактично демонтувала архітектуру угод з контролю за озброєннями (зокрема Договір про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності та Договір про стратегічні наступальні озброєння), а Китай робить системні кроки до нарощення свого ядерного потенціалу, роль НАТО як інституції полягає в упередженні цих загроз та адекватній відповіді на них. Публічна комунікація, заяви та безпосередні дії керівників НАТО чітко демонструють авторитарним режимам, що будь-яке застосування зброї масового враження проти будь-якої країн-члена НАТО матиме неприйнятні для агресора наслідки. Для реалізації стратегії демістифікації ядерного шантажу РФ в 2025–2026 роках Альянс переводить власні сили у стан підвищеної боеготовності та публічно демонструє супутникові знімки переміщення російських арсеналів, що зводить нанівець елемент раптовості та психологічного тиску з боку агресора. Таким чином НАТО намагається продемонструвати, що єдність трансатлантичного зв'язку, інституційна тяглість та відданість демократичним цінностям залишаються головними стабілізуючими чинниками світової політики.

Від початку свого створення у 1949 році НАТО розглядає ядерну зброю як невід'ємний елемент власної оборонної стратегії. У Стратегічній концепції НАТО 2022 року, актуалізований на тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну, підкреслюється, що ядерне стримування залишається невіддільною основою колективної оборони. Протягом 2025–2026 років, у контексті зростання прямих ядерних загроз з боку Росії та розширення стратегічного потенціалу Китаю, безпекова та інституційна роль Альянсу в цій сфері лише посилюється.

Під визначенням самого поняття стратегічної стабільності у теорії міжнародних відносин розуміється такий як стан, за якого

ні одна із сторін протистояння не наважується першою завдати ядерного удару, а ризик ескалації зведений майже до нульових значень. І саме Альянсу, через комплексний механізм ядерного стримування (nuclear deterrence) належить провідна роль у створенні та підтримці саме такого стану. Даний механізм стримування, а саме наявність дієвих засобів його забезпечення, простіше кажучи наявність зброї масового знищення і ефективна здатність її за потреби використати, мають переконати ймовірного противника у тому, що ціна, котру він заплатить за атаку на блок НАТО значно перевищить будь-які геополітичні чи військові вигоди від потенційної агресії.

Концептуально, політика ядерного стримування Альянсу базується на доктрині «взаємно гарантованого знищення» (Mutually Assured Destruction – MAD), видозмінений під поточні безпекові виклики за допомогою трьох інституційних інструментів. По-перше, це розширена ядерна гарантія тобто надання ядерною державою-членом (США) безпекової «парасольки» іншим союзникам, котрі не мають власної зброї масового ураження. По-друге, так званий *Nuclear Sharing* (ядерне спільне використання), що передбачає розгортання на передових базах блоку в Європі близько однієї сотні тактичних ядерних боеголовок США з метою потенційного застосування літаками подвійного призначення альянтів проти противника. І по-третє, Доктрина гнучкого реагування (Flexible Response) від 1967 року яка передбачає високий рівень стратегічної невизначеності (strategic ambiguity) для потенційного супротивника через так звану «ступеневу ескалацію» коли конфлікт проходить шлях від застосування конвенційних сил до ядерних.

У доктринальному розумінні НАТО стратегічна стабільність є багаторівневою і включає: кризову стабільність (здатність запобігти переростанню локального конфлікту у повномасштабну війну); стабільність озброєнь (arms race stability, відсутність стимулів для неконтрольного нарощування арсеналів); та стабільність у випадку війни (war-fighting stability, мінімізація ризику неконтрольованої ядерної ескалації під час конвенційного зіткнення).

З точки зору історичної ретроспективи ця політика пройшла кілька поворотних моментів. Так, якщо з моменту створення і до 1960-х років в Альянсі переважала доктрина «масованої відплати» (Massive Retaliation), яка передбачала негайний гарантований ядерний удар США як відповідь на будь-яке, навіть конвенційне радянське вторгнення то в 1970-ті – 1980-ті роки відбувся поворот до більш «гнучкого реагування», що супроводжувалося парир-

тетним розгортанням ракет Pershing II у Європі проти радянських систем СС-20. У період 1990-х – 2010-х років поступово знижувалась роль ядерної складової, й НАТО скоротило тактичні арсенали в Європі на понад 85 %.

Однак після незаконної анексії РФ Криму у 2014 році відбулось повернення Альянсу до парадигми зміцнення стримування, що втілювалися у самітах в Уельсі, Варшаві та Мадриді. Остаточне закріплення Росії як прямої і головної загрози для країн-членів відбулось протягом 2022–2026 років – з початком повномасштабної війни в Україні. Організація зосередилась на протидії російському ядерному шантажу. Натомість Китай в документах НАТО отримав визначення «системного виклику».

Станом на 2026 рік сучасна ядерна архітектура НАТО спирається на три стовпи: стратегічні сили США (ядерна тріада з БРНБ Minuteman-III, підводних човнів Ohio та авіації B-2 і B-21); незалежні ядерні арсенали Великої Британії та Франції (що створює три незалежні центри ухвалення рішень); та передове розміщення ТЯЗ США в Європі. У рамках цієї архітектури посилено щорічні навчання Steadfast Noon із залученням літаків п'ятого покоління F-35A, а також підвищено рівень «ядерної обізнаності» (nuclear IQ) серед політичного керівництва союзників.

В цілому, якщо оцінювати роль та внесок Організації Північноатлантичного договору у глобальну стратегічну стабільність слід відмітити, ефективне запобігання поширенню ядерної зброї (non-proliferation): надійність американських гарантій позбавляє (принаймні тривалий час позбавляло) такі держави, як Німеччина, Польща, Туреччина, Японія чи Південна Корея, потреби створювати національні ядерні сили. Однак зараз, на тлі загроз з боку РФ низка країн переглядають такий підхід. Так, Польща на найвищому рівні висловлює прагнення отримати власне озброєння та приєднатися до спільної ядерної програми. За повідомленнями ЗМІ, країна веде переговори про співпрацю у цій сфері з Францією, Швецією та Данією. У цьому ж контексті висловлюються заяви офіційної Естонії про бажання розмістити на своїй території ядерну зброю від союзників по Альянсу. Німеччина виступає за необхідність доповнення американського захисту французьким та британським ядерним потенціалом. Крім того, на німецьких базах вже розміщено ядерний арсенал США. Втім НАТО піддається критиці з боку Росії та комуністичного Китаю у початку та масштабуванні нової гонки озброєнь, а частина експертів трактує розширене стримування як фактор, що значно підвищує ризик швидкого втягнення великого числа країн у локальний конфлікт через союзницькі зобов'язання.

У новій геополітичній реальності в сфері глобальної ядерної безпеки НАТО як організація стикається з безпрецедентними викликами. Так, в Європі Росія, у рамках доктрини «ескалації для деескалації» (escalate-to-deescalate) веде нарощування тактичної ядерної зброї (ТЯЗ) та розміщує ядерні компоненти у Калінінградській області та залежній Білорусі. В Азії Китай планує форсоване розширення арсеналу до 1000 боєголовок до початку 2030-х років. Ситуацію ускладнюють гібридні та кіберзагрози. Зокрема, ймовірна кібератака на системи раннього попередження ядерного удару потенційно здатна спровокувати помилкову ядерну відповідь. Крім того, в середині Альянсу, як демократичної структури наявні внутрішні тактичні розбіжності та дискусії щодо ступеню жорсткості відповіді на можливі провокації автократичних режимів.

Таким чином, НАТО, виходячи з ситуації на середину 2026 року на найближчу осяжну перспективу має вирішити низку стратегічних завдань. Насамперед, завершити модернізацію передової інфраструктури (заміна авіабомб B61-11 на високоточні керовані модифікації B61-12). По-друге, суттєво посилити європейський фінансовий та технологічний внесок в оборону. По-третє, узгодити, інтегрувати ядерний та конвенційний чинники стримування в рамках концепції багатосферних операцій (Multi-Domain Operations). По-четверте, знайти ефективні, а не просто ефектні, інструменти відновлення прагматичного діалогу щодо стратегічної стабільності. Наразі такий діалог цілком заблоковано через ревізійністську позицію Москви та Пекіна.

Можемо констатувати, що не дивлячись на наявні пертурбації та певні труднощі по лінії США – Європа, НАТО залишається центральним інститутом підтримки стратегічної стабільності в Євроатлантиці. З точки зору ретроспективного аналізу блок, упродовж останніх понад 70 років, показав себе як ефективний засіб запобігання відкритої, масштабної, глобальної війни між наддержавами. Однак, в умовах поліцентричного світу та агресивного ревізійнізму автократій Альянс змушений адаптувати свою доктринальну матрицю, зберігаючи крихку рівновагу між жорстким стримуванням та мінімізацією ризиків неконтрольованої ядерної ескалації.

Отже, у глобальному вимірі НАТО виступає не просто військовим блоком, а головним архітектором і гарантом збереження ліберального міжнародного порядку. Поєднуючи фінансову мобілізацію всередині трансатлантичного простору, гнучке мережеве партнерство в ІАТР та непохитний ядерний щит, Альянс стабілізує глобальні політичні процеси, не дозволяючи транзиту до багатополярності перетворитися на некерований глобальний хаос.

7.3. Регіональні виміри політики НАТО в контексті геополітичних змін

Неспровокована, повномасштабна військова агресія Росії проти суверенної України, що почалась в лютому 2022 року, стала тектонічним геополітичним зламом, який докорінним чином архітектуру безпеки в Європі та Америці. Для Організації Північно-атлантичного договору ця подія стала вододілом який ознаменував кінець епохи «пост-холодної війни». Разом з нею закінчились сподівання на розширення простору стабільності за рахунок інтеграції нових членів до Альянсу та віра у можливість побудови довгострокової конструктивної співпраці з політичною Москвою.

За глибиною та масштабом змін, що відбулися в Організації за останні чотири роки в багатьох сферах функціонування НАТО складно знайти подібний період від 1949 року. Ці зміни передбачають не тільки переміщення живої сили, зміну локації військових контингентів, а й докорінне переосмислення доктринальних підходів, інфраструктурного забезпечення та механізмів політичної консолідації союзників в умовах конфліктів з агресивними автократіями. Станом на 2026 рік стратегічна дискусія в Альянсі остаточно змістилася від експедиційних операцій та менеджменту криз на периферії до пріоритетного завдання гарантування колективної оборони на засадах жорсткого стримування.

Концептуальні основи стратегії «Стимування через позбавлення можливостей»

Перехід від традиційної стратегії «оборони через відвоювання» Фундаментальним зрушенням у сучасній доктрині НАТО став перехід від «defense through liberation» до нової парадигми «стримування через позбавлення можливостей» («deterrence by denial»). Ця трансформація відображає глибоке переосмислення характеру сучасної війни та природи загроз, з якими стикається Альянс у ХХІ столітті. Упродовж багатьох десятиліть Північноатлантичний Альянс спирався на логіку, згідно з якою можливі територіальні втрати на початковому етапі конфлікту могли бути нівельовані потужними контратаками та подальшим визволенням захоплених територій. Такий підхід був характерним для періоду Холодної війни та перших десятиліть після неї, коли основним сценарієм вважалося повномасштабне вторгнення з подальшою затяжною війною на виснаження.

Однак досвід сучасних воєнних кампаній, зокрема російсько-української війни, яка демонструє високу інтенсивність застосу-

вання ракетних озброєнь, безпілотних систем, авіації дальнього радіусу дії та високоточних засобів ураження, показав, що стратегія «оборони через відвоювання» стала неприйнятною. В умовах сучасної війни високої інтенсивності (швидкість бойових дій та висока щільність вогню) навіть короткочасна поступка ворогу своєї території з подальшою її окупацією може спричинити значні гуманітарних втрати, руйнування критичної інфраструктури, масові переміщення людей та незворотні політичні наслідки, а намагання відвоювати ці території назад надзвичайно складним, ризикованим та затратним з точки зору втрат особового складу і техніки.

Натомість сповідування принципово іншого підходу – «стримування через позбавлення можливостей» кардинально видозмінює саме поняття і філософію оборони. Даний підхід працює на попередження, тобто ставиться мета не відвоювати захоплену ворогом територію, не контратакувати і позбавити його здобутків на землі, а запобігти самому факту завоювання вже на початковому етапі агресії. Для реалізації такого бачення війни одного бажання та планів замало, потрібна наявність достатньо потужних і боєздатних сил НАТО безпосередньо на східних кордонах, здатних зупинити потенційного агресора «in situ» – тобто на місці, у перші години або навіть дні війни. Стратегія «deterrence by denial» робить акцент на створенні таких умов, за яких потенційний агресор чітко розуміє: будь-яка спроба порушення кордонів Альянсу призведе не до швидких територіальних успіхів, а до негайного, потужного та ефективного опору, який зробить агресію стратегічно безперспективною.

Ці видозміни йдуть поряд з активним осучасненням інфраструктури Альянсу. Якщо не здійснювати її реформування будь-які концепції та реформи лишаться тільки добрими побажаннями. Відтак, поряд з побудовою нових логістичних вузлів, мережі складів з боєприпасами та паливно-мастильними матеріалами модернізуються транспортні коридори та залізничні вузли велика увага приділяється передовим аеродромам, системам ППО і ПРО, а також забезпеченню стійкості комунікацій.

Ця стратегічна корекція повертає НАТО до його історичних витоків – беззастережного захисту кожного дюйма території держав-членів Альянсу. Водночас вона реалізується на принципово вищому рівні технологічної, оперативної та організаційної готовності.

Отже, зміна концепції від «оборони через відвоювання» на «стримування через позбавлення можливостей» стало свідченням

не тільки адаптації Організації до характеру та умов сучасної війни, але й фундаментальну зміну його стратегічної культури – від реактивної оборони до проактивного запобігання самого факту агресії. Такий підхід суттєво підвищує ціну агресії для потенційного супротивника і є одним із ключових елементів забезпечення стратегічної стабільності в євроатлантичному просторі.

Розвиток архітектури регіональної безпеки Організації Північноатлантичного договору в межах Балтійського, Чорноморського та Балканського макрорегіонів станом на 2026 рік свідчить про глибоку трансформацію Альянсу з колективного оборонного союзу, орієнтованого на стримування, у систему тотальної інтеграції безпекових просторів, де регіональні вектори стають взаємозалежними елементами єдиної стратегічної матриці. Балтійський макрорегіон, що до 2022 року розглядався як зона високої геополітичної вразливості, у поточному доктринальному циклі трансформувався в інституційний форпост НАТО завдяки історичному розширенню Альянсу за рахунок Фінляндії та Швеції. Інтеграція цих держав не лише фізично подовжила кордон між НАТО та РФ на понад 1300 кілометрів, що змусило російське військове командування розпорошувати свої стратегічні резерви для оборони північного напрямку, але й кардинально змінила конфігурацію морського контролю. Перетворення Балтійського моря на фактично «внутрішнє море НАТО» нівелювало загрозу Сувалкського коридору як вузького та вразливого перешийка, оскільки тепер Альянс здійснює безперервний радіолокаційний, морський та повітряний моніторинг усієї акваторії, що робить операційні можливості російського Балтійського флоту підпорядкованими та вкрай обмеженими в умовах конвенційного протистояння. Це стратегічне «замикання» дозволило НАТО вибудувати багаторівневу систему протиповітряної та протиракетної оборони, яка унеможливорює раптові дії супротивника, водночас забезпечуючи безперебійний зв'язок між країнами Балтії та їх союзниками, що критично важливо для утримання територіальної цілісності в умовах зростаючого гібридного тиску.

Натомість Чорноморський басейн залишається зоною складної безпекової дилеми, де геополітична геометрія Альянсу обмежена дією Конвенції Монтре 1936 року, що унеможливорює постійну присутність великих з'єднань військово-морських сил нечорноморських країн-членів НАТО. Це вимагає від Альянсу гнучких рішень, які фокусуються на посиленні спроможностей прибережних союзників та створенні розгалуженої логістичної інфраструктури. Румунія трансформувалася в ключовий хаб колек-

тивної оборони на південно-східному фланзі, де розгортання інтегрованих систем ПРО, зокрема Aegis Ashore у Девеселу, разом із розвитком тренувальних баз для пілотів F-16 та систем багатосферних операцій, створює недоступну для ворога зону в північно-західній частині акваторії, що гарантує захищеність енергетичних та продовольчих коридорів від блокадних дій з боку Росії. Роль Туреччини в цій архітектурі, попри її складну багатовекторну дипломатію, залишається невід'ємною: Анкара, контролюючи протоки Босфор і Дарданелли, де-факто виконує роль головного регулятора присутності російських бойових кораблів у Середземному морі та Чорноморській акваторії. Хоча турецька позиція іноді створює інституційне тертя у межах Північноатлантичної ради, її прагнення зберегти регіональне домінування об'єктивно збігається з потребою НАТО в наявності потужного та автономного південного флангу, здатного до самостійних дій проти російського експансіонізму, який поширюється також на територію Сирії та Лівії в межах політики «Південного сусідства». Така інтеграція Чорноморського та Середземноморського векторів дозволяє Альянсу здійснювати системний моніторинг міграційних потоків та антитерористичних загроз, які Москва майстерно використовує як інструменти гібридної війни.

В регіоні Західних Балкан Альянс застосовує метод превентивного менеджменту, який передбачає поєднання жорсткої мілітарної присутності із поетапною інституційною інтеграцією, що є єдиним дієвим засобом для запобігання прояву рецидивів етно-релігійного конфлікту в регіоні. Вступ Албанії, Чорногорії та Північної Македонії в Альянс не тільки переконливо позначило їх геополітичний вибір західного вектору розвитку, а й створило певну географічну перепону, що значно ускладнив можливості РФ використовувати «м'яке підчерев'я» Європи для своєї деструктивної діяльності проти Європи та значною мірою обмежило вплив на місцеві сепаратистські рухи.

В Балканському регіоні надзвичайно важливу функцію виконує місія KFOR (Kosovo Force) оскільки вона лишається міцним фундаментом збереження безпеки в умовах періодичної напруженості між Белградом та Приштиною. В умовах коли перманентні сутички на кордонах загрожують перерости в конфлікт більшого масштабу, в регіональну ескалацію швидко розгортання додаткових сил НАТО та демонстрація готовності вдатися до силових кроків з боку командування Альянсу незмінно зупиняють розвиток подій за негативним сценарієм. Окремим викликом залишається Боснія і Герцеговина, де сепаратисти з Республіки

Сербської, що фінансово і медійно живляться з Москви, свідомо діють в напрямку руйнації Дейтонської архітектури. НАТО протидіє цим деструктивним тенденціям через інтенсифікацію оборонних реформ, зміцнення державних інституцій Боснії і Герцеговини та поступову підготовку її Збройних сил до стандартів Альянсу, що де-факто розглядається як єдиний шлях до збереження суверенітету та територіальної цілісності держави в умовах зовнішнього тиску.

Можемо констатувати, що станом на 2026 рік регіональна політика НАТО показала, що Альянс перестав бути сукупністю національних оборонних стратегій, а перетворився на цілісний інституційний організм, де кожен макрорегіон підсилює інший та загальну структуру в цілому.

Консолідація Балтійського макрорегіону через включення до числа країн-членів Швеції та Фінляндії, зміцнення Чорноморського щита через технологічну інтеграцію та превентивне стримування на Балканах вибудовують та укріплюють уніфіковану систему оборони та захисту, яка робить «ціну» будь-якої агресії для противника неспівмірно високою. Стійкість цієї архітектури підкріплюється впровадженням концепції багатосферних операцій, де кібернетичні атаки на інфраструктуру або спроби дезінформаційного впливу розглядаються як елементи прямого нападу, що вимагають адекватної реакції за статтею 5.

Даний стратегічний, доволі зрілий підхід у поєднанні з реальною, фізичною присутністю союзницьких військ, технологічною перевагою над ймовірним супротивником та декларованою непохитною солідарністю держав-членів, перетворює Організацію Північноатлантичного договору на одну з найбільш ефективних, якщо не найефективнішу, геополітичних глобальну силу, що здатна уникнути перетворенню локальних криз на глобальні конфлікти. Інституційна пам'ять та структурна адаптивність, гнучкість до глобальних викликів стали ключовими перевагами Альянсу: він не просто реагує на події, а активно формує безпечове середовище, виключаючи для ревізіоністських акторів можливість досягнення стратегічних цілей за допомогою сили або шантажу, що є запорукою подальшого збереження миру та стабільності в Євроатлантичному просторі на десятиліття вперед.

Доктринальний синтез: Багатосферні операції як нове мислення.

Сучасна політична практика Альянсу не обмежена класичними повітряними або наземними операціями. На сьогоднішній

день НАТО здійснило перехід до концепції так званих Multi-Domain Operations (MDO), тобто Багатосферних операцій яка передбачає повну взаємодію у 5 ключових сферах: сухопутній, морській, повітряній, кібернетичній та космічній. Перехід спричинений тим, що сучасні конфлікти носять гібридний характер і виходять за межі суто військового протистояння. Кібератаки на енергетичні мережі чи підводні комунікації, логістику зараз розглядаються як елементи гібридної війни, які мають не менший потенціал підірвати безпеку держав-членів, ніж традиційні військові удари.

Осучаснення 5 статті Вашингтонського договору, що передбачає можливість колективної відповіді на масштабні кібератаки, свідчить про намір НАТО пристосовуватися до сучасних загроз у цій сфері. Стрімкий розвиток глобальних інформаційних технологій, кіберпростору в цілому гостро ставить необхідність співпраці Організації не тільки з військовими, а й приватними технологічними компаніями, що посилює цей сегмент безпекової компоненти НАТО. Співпраця у царині кібербезпеки на сучасному етапі є частиною щоденної рутини Альянсу, де обмін даними про загрози відбувається в режимі реального часу, мінімізуючи часовий розрив між виявленням атаки та реагуванням.

Інтеграція партнерського досвіду та оборонна промисловість.

Неможливо бути готовими до ефективної мілітарної відсічі у сучасних умовах не залучаючи передовий досвід країн, що перебувають, на жаль, у стані активного військового протистояння. З огляду на це, саме Україна, на сьогоднішній день володіє унікальним досвідом ведення сучасної війни. Не дивлячись на формальну відсутність і юридичну закріпленість членства в НАТО наша країна інтегрується в безпекову архітектуру Альянсу на рівні, який раніше був просто неможливим. Бойовий досвід ЗСУ, знання тактики російської армії та використання новітніх технологічних рішень (зокрема безпілотних систем та інтелектуального управління на полі бою) стають частиною доктринальної бази НАТО.

Для подолання відсталості (після десятиліть демілітаризації) та потребою у негайному, терміновому нарощенні обсягу випуску оборонної продукції в стратегії НАТО до 2030 року передбачено узгодження національних планів виробництва, щоб уникнути фрагментації ринку та забезпечити безперебійне постачання необхідних ресурсів. Це вимагатиме від держав-членів не тільки

підвищення видатків на оборону до 2–3 % ВВП, а й справжньої «індустріальної мобілізації», яка потягне за собою значні структурні зміни в національних економіках.

Глобальний вимір: Китай як системний виклик. Не дивлячись на те, що основна увага Організації зосереджена на європейській сцені глобальної політики Альянс дедалі більше усвідомлює зв'язок між безпекою в Європі та в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Комуністичний Китай, з його планами та практикою форсованого нарощування власної нуклеарної потужності, власного ядерного арсеналу (чисельне його збільшення) та активною політикою «системного виклику», є постійним предметом дискусій та обговорень на засіданнях Північноатлантичної ради. Посилення співпраці з Японією, Південною Кореєю, Австралією і Новою Зеландією є переконливим свідченням того, що НАТО готується до того, що загрози носитимуть глобальний характер. Разом з цим не буде екстраполяції діяльності Альянсу на Азію, але така співпраця означає розширення сфери безпекового планування, оскільки агресія в АТР неминуче матиме для всіх інших регіонів.

На нашу думку, ключовим, визначальним чинником для майбутнього Альянсу буде саме здатність учасників Організації зберегти політичну, а відтак, і мілітарну єдність. На сучасному етапі свого розвитку Альянс стикається з низкою глобальних викликів. Серед них можемо назвати необхідність промислової мобілізації, подолання внутрішніх політичних розбіжностей у питаннях розподілу тягара та збереження єдності по лінії США–Європа. Історія НАТО за останні чотири роки переконливо показала, що найскладніші виклики здатні стати ефективними прискорювачами назрілих структурних змін та реформ, відіграти роль каталізаторів розвитку. Поступово до політичних акторів приходить усвідомлення, що у поточних глобальних умовах безпека не є статичним феноменом, а навпаки, є динамічним процесом, що вимагає адаптивності, гнучкості, постійного зосередження ресурсів, технологічного лідерства та, головне, непохитної політичної волі без огляду на електоральні нюанси. В цілому Альянс показав певний потенціал до самооновлення, трансформувавшись у найпотужніший та структурований інструмент підтримки міжнародної стабільності, здатний гарантувати безпеку в умовах, які ще кілька років тому здавалися катастрофічними. Доктринальна гнучкість, технологічна перевага та відданість демократії та свободі мають стати наріжними каменями для подальшого ефективного існування цієї найвпливовішої глобальної структури.

Резюме за змістом теми

Отже, публічна політика НАТО є одним із найважливіших елементів сучасної глобальної безпеки. Альянс існує понад 75 років і демонструє унікальну здатність адаптуватися до радикальних змін у міжнародній системі. Сьогодні НАТО перетворилося з регіонального оборонного союзу на ключовий інститут підтримки стратегічної стабільності, здатний поєднувати жорстке стримування з інституційною гнучкістю.

Для розуміння ролі Альянсу найбільш продуктивним є поєднання двох теоретичних підходів. Неореалізм (К. Вольц, Дж. Міршаймер) пояснює дії НАТО через призму балансу сил і стримування ревізіоністських держав. У цьому контексті Альянс виступає інструментом зовнішнього балансування, що створює бар'єр для Росії та інших потенційних агресорів. Водночас неоліберальний інституціоналізм (Р. Кохейн) підкреслює значення інституційної пам'яті, прозорості, зниження трансакційних витрат і створення стабільних режимів співпраці. Саме поєднання цих парадигм дозволяє зрозуміти, чому НАТО не розпалося після закінчення Холодної війни, а навпаки — зміцнилося.

Еволюція стратегічних концепцій НАТО пройшла кілька етапів. У часи Холодної війни Альянс спирався на доктрини «масованої відплати» та «гнучкого реагування», роблячи головний акцент на ядерному стримуванні. Після 1991 року, зникнення головного противника, Альянс опинився перед екзистенційною дилемою. Стратегічні концепції 1991 (Рим) та 1999 (Вашингтон) років ознаменували перехід від територіальної оборони до кризового регулювання та «проєктування стабільності» поза традиційною зоною відповідальності (out-of-area). НАТО активно діяло на Балканах, а згодом — в Афганістані.

Стратегічна концепція 2010 року (Лісабон) стала апогеєм оптимістичного інституціоналізму: Росія розглядалася як потенційний партнер, а головними загрозами називалися тероризм, кібератаки та розповсюдження зброї масового ураження. Однак російська агресія проти Грузії (2008 р.), анексія Криму та війна на Донбасі (2014 р.) виявили концептуальну вразливість цієї парадигми. З 2014 року Альянс розпочав поступове повернення до пріоритету колективної оборони та значно підвищив витрати на оборону.

Кардинальний поворот відбувся у 2022 році на Мадридському саміті. Стратегічна концепція 2022 року визнала Росію прямою загрозою, а Китай — системним викликом. Альянс остаточно

відмовився від ілюзій партнерства з автократіями і повернувся до класичних завдань територіальної оборони, одночасно розвиваючи інструменти протидії гібридним загрозам.

Одним із фундаментальних доктринальних зрушень стало перехід від стратегії «оборони через відвоювання» (defense through liberation) до «стримування через позбавлення можливостей» (deterrence by denial). Сучасна війна високої інтенсивності зробила неприйнятною модель, за якою територію можна тимчасово віддати, а потім визволити. Новий підхід вимагає зупинити агресора вже на початковому етапі, не дозволивши йому отримати жодних територіальних здобутків. Це зумовило перехід від батальйонних груп до бригадних підрозділів на східному фланзі, масштабну модернізацію інфраструктури, логістики та створення розгалуженої системи складів.

Значну увагу НАТО приділяє стійкості (resilience). Альянс розробив Seven Baseline Requirements for National Resilience, що охоплюють безперервність урядування, енергетичну безпеку, захист критичної інфраструктури (особливо підводних кабелів) та протидію дезінформації. Паралельно розвивається технологічна перевага через DIANA та Інноваційний фонд НАТО.

Глобальний вимір політики Альянсу проявляється у зміцненні трансатлантичного зв'язку та розбудові партнерств в Індотихоокеанському регіоні (AP4: Японія, Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія). Проблема burden-sharing, що десятиліттями ускладнювала відносини США та Європи, після 2014 року поступово вирішується: більшість європейських країн досягли або перевищили 2% ВВП на оборону.

Ядерне стримування залишається наріжним каменем стратегії НАТО. Альянс поєднує американську ядерну тріаду, незалежні сили Британії та Франції, а також механізм Nuclear Sharing. У відповідь на російський ядерний шантаж та китайське нарощування арсеналу НАТО посилює «ядерну обізнаність» і модернізує тактичну ядерну зброю.

У регіональному вимірі НАТО суттєво зміцнило позиції у Балтійському, Чорноморському та Балканському регіонах. Інтеграція Фінляндії та Швеції перетворила Балтійське море на «внутрішнє море НАТО». Румунія та Польща стали ключовими хабами оборони на східному фланзі. На Балканах Альянс продовжує превентивну політику стабілізації.

Отже, за останні чотири роки НАТО пройшло шлях від оптимізму в період відразу після «холодної війни» до жорсткого реалістичного стримування. Альянс продемонстрував високу адаптивність,

поєднавши традиційне конвенційне та ядерне стримування з сучасними інструментами протидії гібридним і технологічним загрозам. Завдяки інституційній пам'яті, технологічній перевазі та здатності до швидкої трансформації НАТО залишається найефективнішим інструментом підтримки міжнародного порядку, заснованого на правилах, у складних умовах багатопольярного світу.

Терміни та поняття до теми: НАТО, трансатлантичний зв'язок, розподіл «тягаря», інституційна пам'ять, політична участь, демократичні процеси, кіберзахист, доктрина, стратегічне стримування, трансформація політична.

Завдання. Запитання

1. Проаналізуйте еволюцію стратегічних концепцій НАТО від 1991 до 2022 року, визначте ключові парадигмальні зрушення та поясніть, чому Стратегічна концепція 2022 року (Мадрид) стала найрадикальнішим документом в історії Альянсу після закінчення Холодної війни?

2. Розкрийте сутність переходу НАТО від стратегії «оборони через відвоювання» до стратегії «стримування через позбавлення можливостей» та визначте практичні наслідки цього переходу для оборонної політики країн Східного флангу Альянсу.

3. Оцініть роль інституційної пам'яті НАТО як фактора його адаптивності в умовах сучасних викликів, наведіть приклади того, як вона допомогла Альянсу перейти від оптимістичного інституціоналізму 2010 року до реалістичного стримування після 2014–2022 років.

4. Як поєднуються неореалістична та неоліберальна парадигми при аналізі публічної політики та стратегії НАТО?

5. У чому полягає принцип розподілу «тягаря» і чому це питання залишається одним з головних внутрішніх викликів Альянсу?

6. Яке значення для стратегічної стабільності має концепція Resilience (стійкості)?

7. Чому російська агресія проти України 2022 року стала каталізатором кардинальної трансформації стратегічної концепції НАТО?

8. Порівняйте ставлення НАТО до Росії у Стратегічній концепції 2010 року та 2022 року. Що змінилося?

9. Як розвиток глобальних партнерств НАТО в Індо-Тихоокеанському регіоні (формат AP4) впливає на безпеку в Євроатлантиці?

10. Яку роль відіграє ядерне стримування в сучасній стратегії НАТО та чому Альянс залишається «ядерним альянсом» навіть після закінчення Холодної війни?

Список рекомендованої та використаної літератури

1. Бабарикіна Н. А., Сергієнко Т. І. Сталий розвиток громадянського суспільства в період гібридних війн. Role of science and education for sustainable development. Катовіце: University of Technology, 2021. С. 204–215.
2. Горбулін В. П. Україна – НАТО: стагнація чи повільна інтеграція. Стратегічні пріоритети. 2007. № 2(3). С. 5–14.
3. Горбулін В. П. Як перемогти у війні за майбутнє: Україна в новій реальності. Київ: Фоліо, 2022. 384 с.
4. Європейська система безпеки: виклики та вектори трансформації: аналітична записка / НІСД. Київ: НІСД, 2025. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-10/ad_evropeyska-sistema-bezpeki_10102025_zamina2810.pdf
5. Затинаяко О. Основні положення нової Стратегічної концепції НАТО – 2022, наслідки для України. Науковий вісник Національного університету оборони України. 2023. Вип. 2 (72). С. 45–55.
6. Лопушинський І., Філіпова В., Плющ Р. Держава та політична система: потреба формування нової суспільної моделі в контексті децентралізації влади. Наукові перспективи. 2022. № 1 (19). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pp/article/view/1003/1002>
7. Осташ С. І. Стратегія НАТО «Стримування та оборона» в євроатлантичному просторі: виклики та перспективи / С. І. Осташ // Політичні дослідження. 2024. № 1. С. 89–106.
8. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. Київ: НІСД, 2018. 560 с.
9. Пархоменко Н. М. Політичні інститути та процеси: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2018. 360 с.
10. Сейл Т. Е. Міцний альянс. Історія НАТО й глобального після-воєнного порядку / пер. з англ. О. Камишнікова. Київ : Наш Формат, 2023. 392 с.
11. Семків О. І. Політологія: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 420 с.
12. Тодоров І. Т. Україна на шляху до євроатлантичної інтеграції: виклики конвенційної війни та інституційна сумісність. Міжнародні відносини: серія «Політичні науки». 2025. № 29. С. 45–58.
13. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт / Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. Серія: Політика. 2016. № 4. С. 41–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spol_2016_4_7
14. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Transforming NATO's Eastern Flank: From Forward Presence to Forward Defense. Washington, D.C.: CSIS, 2024.

15. European Council on Foreign Relations (ECFR). The Burden of Burden-Sharing: European Defense Spending after the Ukraine Crisis. ECFR Policy Brief, 2025.
16. Keohane R. O. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. Princeton: Princeton University Press, 2020 (reissue). 290 p.
17. Mearsheimer J. J. The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities. New Haven: Yale University Press, 2018. 328 p.
18. NATO. Strategic Concept 2022. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022. Brussels: NATO, 2022. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept/>
19. Waltz K. N. Theory of International Politics. Long Grove: Waveland Press, 2010. 251 p.